

ДРУШТВЕНА И ПОЛИТИЧКА МИСАО У СРБИЈИ XIX И XX ВЕКА

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА

„ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО И ДЕЛАТНОСТ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА“

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО
И ДЕЛАТНОСТ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Volume CLXXXVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 44

SOCIAL, POLITICAL AND SCIENTIFIC THOUGHT
AND ACTIVITY
OF DRAGOLJUB JOVANOVIĆ

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE HELD ON MARCH 29TH 2019

Accepted for publication at the 2nd Session of the Department of Social Sciences,
held on June 25th 2019, after being reviewed by
academicians Kosta Čavoški and Aleksandar Kostić

Editor

Academician

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE, 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Том CLXXXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 44

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО
И ДЕЛАТНОСТ
ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА ОДРЖАНОГ 29. МАРТА 2019. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на II скупу Одељења друштвених наука,
одржаном 25. јуна 2019. године, на основу реферата
академика Косте Чавошког и Александра Костића

Уредник

академик

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД, 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектура и коректура
Невена Ђурђевић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Штампа
Службени издана, Београд

Тираж
400 примерака

ISBN 978-86-7025-848-8

САДРЖАЈ

Реч уредника	9
Драган Симеуновић: <i>Особености политичке мисли и дела Драгољуба Јовановића</i>	13
Dragan Simeunović: <i>The Specificity of Political Thought and Activities of Dragoljub Jovanović</i>	
Зоран Р. Томић: <i>Драгољуб Јовановић о уставном питању – Поводом Нацрта устава ФНРЈ</i>	39
Zoran R. Tomić: <i>Dragoljub Jovanović about Constitution – On the Draft Constitution of FPRJ</i>	
Дарко Надић: <i>Еколошка мисао Драгољуба Јовановића</i>	49
Darko Nadić: <i>Environmental Thought of Dragoljub Jovanović</i>	
Срђан Јовановић: <i>Економска мисао др Драгољуба Јовановића</i>	61
Srđan Jovanović: <i>Economic Thought of Dragoljub Jovanović</i>	
Драган Веселинов: <i>Три недоумице Драгољуба Јовановића – Њејова „Аграрна политика“ (1930) и други текстови, њејова Народна сељачка странка (1940)</i>	77
Dragan Veselinov: <i>Three Dilemmas of Dragoljub Jovanović</i>	
Мира Радојевић: <i>Драгољуб Јовановић и хрватско питање (1924–1941)</i>	91
Mira Radojević: <i>Dragoljub Jovanović and the Croat Question (1924–1941)</i>	
Александар Животић: <i>Драгољуб Јовановић и СССР (1939–1941)</i>	139
Aleksandar Životić: <i>Dragoljub Jovanović and the USSR (1939–1941)</i>	
Ивана Дамњановић: <i>Драгољуб Јовановић и Шпански грађански рат</i>	155
Ivana Damjanović: <i>Dragoljub Jovanović and the Spanish Civil War</i>	
Драгомир Бонџић: <i>Драгољуб Јовановић и Београдски универзитет</i>	169
Dragomir Bondžić: <i>Dragoljub Jovanović and University of Belgrade</i>	
Александар Стојановић: <i>Драгољуб Јовановић о десничарима српској и југословенској националној усмерења</i>	187
Aleksandar Stojanović: <i>Dragoljub Jovanović and the Political Right-Wing of Serbian and Yugoslav National Orientation</i>	

Слободан Селинић: Драгољуб Јовановић у Народној скупштини ФНРЈ 1945–1947.	201
Slobodan Selinić: <i>Dragoljub Jovanović in National Assembly of FPRY 1945–1947</i>	
Александар В. Милетић: Драгољуб Јовановић и Милован Ђилас: сукоб политичких концепција	221
Aleksandar V. Miletić: <i>Dragoljub Jovanović and Milovan Đilas: Conflict of Political Conceptions</i>	
Наташа Милићевић: Судбина „сапућника револуције“: Драгољуб Јовановић између интеграције и репресије (1944–1947)	235
Nataša Milićević: <i>A Destiny of a “Fellow Traveller of the Revolution”: Dragoljub Jovanović between Integration and Repression (1944–1947)</i>	
Срђан Јовановић: Мој деда Драгољуб Јовановић.	249
Фотографије и документи.	257

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ О УСТАВНОМ ПИТАЊУ Поводом Нацрта устава ФНРЈ

ЗОРАН Р. ТОМИЋ

Правни факултет, Универзитет у Београду

Професор др Драгољуб Јовановић – частан човек, поштен родољуб, антифашиста, антинациста, објективни мотрилац збивања и оштроумни, трезвени аналитичар, доследан и храбар. Опозиционар, и у првој, „старој“ и у другој, „новој“ Југославији. У разумевању и промишљању друштвених проблема, красило га је – и у писању и у усменом обраћању – сједињавање различитих прилаза, својствених његовом поливалентном образовању: филозофски, правнички, историјски, политиколошки, социолошки, па и антрополошки.

Увидео је и изнео – најпре пред члановима Уставног одбора, а касније у својим политичким успоменама пред јавношћу – слабости Нацрта будућег устава, његове лоше стране. И због тих и таквих луцидних претресања, због сопствених виђења прошлости, збиље и будућности, због правовременог постављања круцијалних правних и политичких питања, и оригиналних и оштроумних одговара на већину њих – Драгољуб Јовановић је и данас актуелан и у много чему примењив мислилац. Човек који је свим срцем и својим блиставим умом настојао да се на друштвеном и политичком плану не понове грешке из прошлости, из времена монархијске, старе Југославије – а, опет, да се из њених искустава извуче оно добро – зарад нове, другачије, плодносније будућности отаџбине. Професор Јовановић је покушавао – у корист нове државе – да разастре, покаже и анализира другачије, боље и трајније принципе од дотадашњих: јединства државе и јединства друштва на здравим темељима, вишестраначја, федералног уређења, равноправности народа, уравнотежености развоја различитих друштвених слојева, дебиروقратизације, слободе и економског напретка, противећи се сваком и свачијем монопољу.

Кључне речи: Устав, Југославија, јединство, етатизам, национално питање, КПЈ, федерација, Народни фронт, сељаштво, слободе, равноправност, народни одбори

УВОДНА БЕЛЕШКА

1) Професор Драгољуб Јовановић је оличење аргументованих и цивилизованих напора против самовлашћа, арбитрности и дискреционарности, била она монархистичка или републиканска, а за издрадњу новог друштвеног поретка интелектуални борац за југословенство, за правну државу између два светска рата. И после завршетка Другог светског рата тече његова просветитељска мисија у Народном фронту, али и изван њега – а све у смеру постављања темеља изградње новог државног и друштвеног уређења, свеколике демократије. За слободу јавног изражавања мишљења, а против ауторитарности и тоталитаризма. Предвидео је поједина будућа друштвена дешавања, па и сопствени прогон због ставова које је отворено и *bona fide* заступао – јасно, али не свађалачки, бритко, али без вређања било кога, смело и аргументовано, са грађанским манирима образованог политичара који зна много и видео је доста. Частан, поштен родољуб, антифашиста, антинациста, нипошто националиста и шовиниста, објективни мотрилац збивања и оштроумни, трезвени аналитичар, доследан и храбар. Опозиционар, и у првој, „старој“ и у другој, „новој“ Југославији. Стамен, али не и хладан, неосетљив. У разумевању и промишљању друштвених проблема, красило га је – и у писању и у усменом обраћању – сједињавање различитих прилаза, својствених његовом поливалентном образовању: филозофски, правнички, историјски, политиколошки, социолошки, па и антрополошки. Вешто и зналачки повезује крупна политичка и пратећа правна питања, имајући свакад на уму њихово неопходно јединство, уклапање, равнотежу живота и норме, постојеће и будуће. Сагледавао је ствари са дистанце и у кретању – са визијом, одмерено и реално.

2) Тема овога текста су критички ставови Драгољуба Јовановића о уставном питању, поводом дискусије у Уставотворном одбору о Нацрту устава ФНРЈ, првог послератног устава друге Југославије. Није у питању обимна грађа, напротив, али је тај материјал драгоцен и вишезначан; његова гледишта су опомињућа. Забележен је и сакупљен у његовим *Политичким усвојенима*, књига 8, *Оштор и казна*. Он, на концу те уставне дебате, свестан своје доследне „опозиционе позиције у власти“, добрано забринут за мирнодопску судбину своје земље, вели: „Зато гласам у начелу за овај нацрт Устава, а у дискусији о појединостима предложићу извесне промене, у смислу примедба које сам већ учинио.“ С друге стране, разборито поручује: „Ако је један устав регистровање друштвене стварности, мислим да овај наш Устав у највећој мери региструје целу нашу друштвену стварност [...] Раније се мислило да је устав ствар направљена за вечита времена и да не треба да се мења [...] Зато сматрам да овај уставни нацрт треба да израдим, допуномо и усавршимо, уколиком нам то наше снаге допуштају, али да не схватимо да радимо нешто што обавезује даља покољења, него да вршимо

један практичан дневни задатак који обележава данашњи историјски момент.“ Тим његовим речима коментар није потребан.

ДЕСЕТ ЦРТИЦА О НАЦРТУ УСТАВА ФНРЈ

Драгољуб Јовановић, о питањима којим су посвећени ови редови, најпре каже следеће: „Ја бих хтео да се осврнем на суштину овог нашег Устава, на оно што чини његов историјски значај, да одредим његово место у нашој политичкој историји“. Потом говори о задацима сваког устава, како их он види, а затим се „спушта“ у дату реалност, као и у неизвесну уставну (и другу) будућност Југославије. Подвлачи три задатка сваког устава: 1) да афирмише нове, победничке друштвене снаге; 2) да ограничи моћ „преживелих“ снага које хоће да владају и даље; 3) да охрабри „нове тежње“, да поспешу идеје којима припада бућност. Том приликом он све те три уставне улоге илуструје на примеру српских устава из 1838, 1869. и 1888. године. Јовановић истиче ону главну уставну функцију: да ограничи, заустави свемоћ владара, кнеза Милоша или неког другог, каснијег. А Видовдански устав прве Југославије – констатује он – хтео је да: с једне стране, „осигура династију од народа“; с друге, „да обезбеди државу од разних сепаратиста“. А ново време, доноси нове уставне постулате, друге тенденције, примећује наш писац: народне снаге; републикански облик владавине; државни привредни сектор, у смеру социјалистичке организације; јединство политичког руководства, прецизније (а то Јовановић не каже изричито), срастање државног и врха партијског тела.

Може се издвојити барем десет, мање или више повезаних „тачака“ које изражавају став професора Драгољуба Јовановића о уставном питању онога времена: 1. о једнопартијском политичком систему; 2. о етатизму; 3. постулату и компонентама јединства државе, јединства власти и јединства политичког руководства; 4. о уставном односу спрам националног питања; 5. о својини; 6. о праву на рад и запослење; 7. о политици совјетизације државе и друштва; 8. о неким елементима правне сигурности и заштите приватности грађана; 9. о народним одборима; 10. о сељаштву. Свакој од набројаних тачака биће посвећена одређена пажња.

1) Био је против једнопартијског система који би се – било *explicite*, било *implicite* – уградио у Устав: уместо тога, хвалио је идеју Народног фронта, као широку немонолитну организацију, скуп различитих партија које међусобно сарађују. Као „политичко-партијску федерацију,“ а не – како се касније испоставило, а он је то наслућивао – пројектовану фасаду, „параван у рукама једне партије“. Народни фронт – „не као механичка коалиција, него као органска колаборација“. Зебао је да КПЈ, као истински југословенска (а не национална) странка – иако изричито непоменута у Нацрту

Устава, али свакад „у сенци“, између редова, на уставним страницама свакад латентно присутна и моћна – не буде, са својим пипцима (особито потпомогнута оружаном државном силом) малтене искључиви „уједињавајући момент који је чинила монархија у старом животу“. Речју, да она не буде сметња у будућем развоју Југославије. Разговорно, одлучно збори: „Једнопартијски систем у нашој земљи не може бити, или бар не са нашим пристанком. Мислим да једнопартијски систем не може бити ни са пристанком сељаштва, пре свега сељаштва Србије“.

2) Говорио је и писао против етатизма као једностраног, бирократског метода управљања привредом. Наредне године примене устава о коме је реч показале крупне мањкавости таквога подсистема, и то како на плану неслободе и тржишне тескобе тако и макро и микро економске неделотворности, нефункционалности. Стога је као прикладну могућност наговештавао да државни сектор „што више послује са предузећима која ће бити у државним рукама или под државном контролом. Мислим на предузећа која ће бити организована на комерцијалној основи, са личном одговорношћу, са награђивањем према личном раду, према личном доприносу, према способностима и заслугама, а не само према националној или политичкој [...] поузданости“, тј. припадности. Како је познато, после неколико година почетни етатистички систем је доиста еволуирао ка тзв. самоуправном управљању привредом, начелом садржаним у Уставном закону из 1953. године.

3) „Јединственост“, односно „јединство“ у будућем уставу, комплексна је и деликатна категорија којој је посвећено највише места у излагањима проф. Јовановића. Стоји на становишту да је нужан реалистички, али и програмски карактер уставних поставки. Реално, каже он, „јединство нам је у овом тренутку (1945. година, наглашавам! – прим. З. Т.) прече од благостања и слободе“. Али, подсећа писац, нек(а)дашње јединство – у старој Југославији – било је крхко и вештачко. За разлику од великих европских држава и Русије, „[...] Југославија је склопљена, да не кажем скрпљена, за неколико година, у току једног светског рата“. Па је поглавито због тога, и ондашњи устав „као главну бригу имао јединство државе“. Даљи цитат: „[...] јединство које хтео да обезбеди краљ Александар и Видовдански устав имало је као врховно начело државно и народно јединство. Сви смо били под притиском те режимске пароле. За антидржавног је био оглашен ко год није хтео да се приклони тој паролу. Средства за одржавање тог јединства су била: монархија, војска у рукама монархије, хегемонија бирократије и крути централизам. Ти инструменти су имали задатак створе нацију која се није могла створити, да одрже једну заједницу која је била против воље народа. Отуда толико непријатеља према тој држави и њеној врховној концепцији. Најпре су њени непријатељи били они који су нису хтели да буду Југословени, него Срби или Хрвати, Словенци или Македонци, Црногорци

или муслимани....Пристали су они који који су осећали да су господарећи народ, који су владали: за њих је Југославија била свршена ствар. Сељаци и други обични људи нису то осећали. Имали смо, тако, југословенство на бази српства [*sic!*], као што смо раније у XIX веку, имали југословенство на бази хрватства, кад је идеолошко јединство прављено у Загребу.“

Проф. Јовановић се залаже за сасвим нове поставке и елементе јединстава друге Југославије које (то јединство), вели, треба да буде и уставом исказано и обезбеђено. Тако, говорио је о тројаком јединству (поред оног, већ поменутог у идеолошком смислу, оличеном у КПЈ): 1) јединству државе, о територијалном интегритету Југославије – сматрајући га великом, већ готово обезбеђеном тековином коју треба чувати; 2) јединство власти које прећутно сматра нужним и привременим, избегавајући – у датом моменту и на датом месту – да образлаже предности Монтескјеовог учења о „подели васти“, о њеној тројности као гарантини слободе, равнотеже чинилаца моћи и њихове међусобне контроле; 3) јединство политичког руководства такође сматра кохезивним фактором, чак оригиналном тежњом која је недостајала старој Југославији.

4) Вредно је и његово повезивање устава са решавањем (односно, „довршавањем решавања“) националног питања, не само Срба него и Хрвата – примећује да су „Хрвати били болно место старе Југославије“ – а и Словенаца, у првоме реду. Казује и пише следеће: „Нова Југославија је нашла решење за национално питање. Не укидајући ни народе ни њихове прве људе, и не бранећи им да дођу до изражаја (да ли су ово незанемарљива зрнца његове наивности или нужног, разумљивог компромисерства у датим околности-ма?! – прим. З. Т.), нова Југославија је нашла формулу да реши ону тешкоћу од које је боловала и најзад умрла стара Југославија. То је национална и културна равноправност свих народа, изражена у Уставу, у федерацији. Ми имамо данас шест народних република. Оне ће добити свој дефинитивни статус у овом Уставу, али оне већ постоје. Снажни али еластични организам савезне државе састављен од република које имају извесну сувереност, али пристају на извесна ограничења у корист заједнице и у корист јединства – тај организам успева да измири равноправност народа и јединство државе“. Но, при томе није еуфоричан, већ врло опрезан, па тако упозорава: „Међутим, нова Југославија може, ако не учини све што треба, да болује од нерешеног друштвено-политичког питања. Ако се не призна право на егзистенцију свим друштвеним снагама, свим политичким снагама које желе да постоје, ако се те снаге вештачки гуше, цепају, ако се руше њихови врхови или онемогућава њихова организација (Јовановићево рационално предсказање? – прим. З. Т.) – може се догодити да, због те политичке опресије, нова Југославија страда, као што је стара Југославија страдала због националне опресије.“ Ипак, не без горчине, примећује: „Пада у очи нпр. да се не понавља принцип из Јајца: право народа на самоопредљење до отцепљења. Не

мислим да је тиме изневерен дух Јајца (лавирања проф Јовановића!? прим. З. Т.), али истичем као карактеристично да је у новом Уставу већа брига за јединством (што се временом претворило у крути централизам, а затим и у комунистичку диктатуру! – прим. З. Т.), него да се обезбеде сва она права за која су се наши народи борили у току прошле Југославије.“

5) Професор Јовановић се – такође – супротстављао апсолутном наметању државне према задружној и приватној својини, повезујући ту појаву са непрекидним послератним бујањем бирократизованог и скупог државног апарата, од врха до дана. Тако, запажа: „У нашем пројекту Устава предвиђају се три сектора: државни, задружни и приватни. Нарочито приговара, запрепашћен је „[...] малом, пажњом која је посвећена задругарству у овом нацрту, [...] само једна реченица у члану 17 [...] Помиње се синдикати и друге народне организације али се задруге изричито не помињу“. Подсећа: „Најнапреднији, најпрогресивнији, најлевији људе налазе се у нашем задругарству, нарочито у земљорадничким задругама и савезима [...]“

Бритко замера: „Али ја примећујем да се у ствари развија и фаворизује само један сектор, и то државни. Ја мислим да се у томе претерало. Сувише се даје држави, ствара се сувише државних органа. Има много службеника, да не кажем чиновника. Наша администрација је пренасељена и све се више насељава новим персоналом [...] Сада свако село представља засебну административну организацију, са једним или најмање два плаћена службеника. Сељаци кажу: сад тек имамо чиновничку државу [...] Осим федерације, ми имамо нижу народну власт [...] То је читав један свет који се одваја од физичког рада, који се погоспођује, прима плате и престаје да ради својим рукама и својим ногама, који се одваја од заната, који се отуђује од села, и који се отуђује од народа. То је крупан проблем“ – закључује Јовановић. Затим додаје један вредан антрополошки зачин своје излагању: „Ми смо социолошки млад народ, који од скора ради, који има више динамике него истрајности на раду, који се лакше креће него што седи за столом или за алатом. Ми смо у својој већини номади. Затим, склони смо ка газдовању, ка заповедању, више него извршавању задатака и ка раду“.

6) Индикативно је његово подвлачење права на рад, па и права на запосленост (без обзира на могућност пуног остварења) и достојанствен живот. „Рад није само дужност, него и право наших грађана [...] Рад више није проклетство као у доба мануфактуре и раног машинства, рад је [...] постао читава повластица [...] Нови поредак треба да учини све да сваком пару руку и свакој доброј вољи буде омогућено да својим радом заслужи свој хлеб и буде користан члан заједнице.“

7) Професор Драгољуб Јовановић се не мири са унутрашњом политиком совјетизације која би имала своје место (и) у уставу: „У Совјетској

унији партија је државна установа [...] ми не треба да имамо државну партију. Пожељно би било и да одвојимо и партије (даје пример раздвајања цркве од државног апарата – прим. З. Т.) од државе, да укинемо државну партију, односно да је не уводимо, и да тиме ликвидирамо сваку сличност новог поретка са фашизмом“ [*sic!*]. Па се, с претходним у вези, пита да ли довољно обезбеђујемо Југославију споља. „Да ли извесним формалним одредбама и институцијама у овом Уставу, које сувише подсећају на совјетизирање, да ли не изазивамо без потребе непријатељство [...] западног света, који, природно, нерадо гледа свако совјетизирање!“ Стога, саветује да се не води једнострана спољна политика, окренута само према Совјетима, као би Југославија била обезбеђена и са истока али и са запада. Сукоб на релацији Тито–Стаљин у веме Информбироа – а посебно каснија оснивачка улога Југославије у покрету несврстаних – показаће Јовановићево визионарство и мудрост његових правовремених апела. Уз наречено, додаје: „Најзад, да ли нисмо, у економском делу Устава, створили једно устројство које, по форми више него по садржини, отвара бок за напад од стране једног капиталистичког света [...], особито када је реч о једној малој држави као што смо ми.“

8) Надаље, улаже труд у корист успостављања што је могуће веће правне сигурности грађана и њихових људских права: „[...] да се грађанима не може вршити претрес ноћу, да се не могу лишавати слободе без решења, да милиција не може улазити у станове пре 6 часова и томе слично [...]“

9) Јовановић је истом приликом прозборио понешто и о народним одборима, локалним властима у сваком селу. „Власт је“, вајка се он, „доиста прispела преблизу народу, али не у његову корист [...] сада је власт била свуда, и то више да контролише, него да буде на услузи“. Уз то, „униформисани људи су се кретали по селима, вршили претресе [...] то нису више били жандарми: ...милиција и полиција – врат и шија“. Чак је „и сама Народна Скупштина ФНРЈ, која је врховна државна власт, [...] народни је одбор, највиши народни одбор“. Па критикује: „Разумљиво је да многи народни одбори нису могли одговорити постављеним задацима и да услед тога Контролна комисија и штампа морају често да прекоревају поједине одборе због омашака и погрешака. У народне одборе често се увлаче људи који се нису најбоље држали за време окупације, и који сада, претереном ревношћу и строгошћу према народу, хоће да откупе своје раније грехове. Има исто тако службеника који су задржали старе бирократске навике из прошлости, који се неуљудно и грубо опходе према публици, не журе да сврше посао, не пазе шта раде и гледају да одговорност превале на другога. Има, најзад, и таквих који напре послуже себе и своје пријатеље, настављају праксу старе корупције. Све то убија углед народних одбора, који су основа и оличење нове, народне власти у у нашој држави.“

10) Не мање важно је Јовановићево – и практично („на терену“), али и социолошко – залагање против фаворизовања радника, радничке класе, на рачун сељаштва као друштвеног слоја. Најпре, разложно, у том миљеу изражава своју бригу, уједно дајући дијагнозу: „Нарочито се бојим да ми не умемо да приђемо сељаштву, које има своју особену динамику, тачније свој посебан темпо у у усвајању прогреса. Оно има свој речник. Има своје навике, своје традиције, своју више формалну него стварну повезаност са прошлошћу, са традицијама. Оно има своје манире. Да ли ми, људи новог поретка не шокирамо, не вређамо, не преламамо мало сувише брзо ...те навике, тај темпо, те склоности..., те слабости, ...те негативности сељака које су њему урођене, али имају своју снагу?“ Затим јетко поручује: „Сељаци – да, то се прима; али сељаштво, истицање сељаштва, нарочито њихово посебно означавање, сматра се као атак на оно основно друштвено јединство које нови поредак жели да постигне“. Па наставља, у својству лидера Народне сељачке странке (на том положају је од 1940. године): „[...] Знам да ће сељаци учинити све да сачувају и развију свој самостални покрет, не само економски, него и политички и културни...у братском савезу са градским радницима. Али савез не значи подложништво, него значи, ако не пуну једнакост, оно равноправност [...]“

Са мало сете, духовито а живописно, закључује о одјецима свог целокупног излагања на Уставотворном одбору: „[...] Ја сам мислио да сам говорио умерено, лојално фронтовски; комунистима се чинило да су моје речи оштре, критика превише строга. Присутни чланови Уставотворног одбора и неколико гостију су имали оборене главе кад сам сео, и нико ме није гледао, а камоли дао неки знак одобравања или симпатије. Живахни су били само стенографи“.

ЗАВРШНЕ ОПАСКЕ

1) Све у свему, професор Драгољуб Јовановић је био проницљив и непомирљив, али цивилизован и дубоко културан човек, одан својој мисли и делу, својој породици, завичају и отаџбини, а не владајућем политичком режиму у обе Југославије. Посебно га је одбацио послератни режим Комунистичке партије и то онда када му више, својим искуством, знањем и речју, није био потребан.

2) Увидео је и изнео – најпре, пред члановима Уставотворног одбора, а касније и пред најширом јавношћу, у својим политичким успоменама – слабости Нацрта будућег устава, његове критичне тачке. И због тих и таквих луцидних свестраних претресања, правних али и ванправних, због својих виђења прошлости, збиље и будућности, круцијалних правних и политичких питања, Драгољуб Јовановић је и данас актуелан и у много

чему примењив мислилац. Човек који је свим срцем и својим блиставим умом настојао да се на друштвеном и политичком плану не понове грешке из прошлости, из времена монархијске, старе Југославије – а, опет, да се из њених искустава извуче оно добро – зарад нове, другачије, плодносније будућности отаџбине.

3) Залагао се за нове, трајније и боље принципе јединства на здравим темељима федералног уређења, равноправности народа, дебиروقратизације, уравнотеженог развоја различитих друштвених слојева (посебно радништва и сељаштва!), слободе и економског напретка. С тим у вези, он је увидео и разумео тројаки карактер НОП-а, оружане борбе током Другом светског рата, као и следствено успостављеног комунистичког режима: 1) борба за слободу, за ослобођење земље, против окупатора и његових сателита; 2) борба за власт оружаним путем, тако да победнику припадне сав плен, а избори после рата сведу се на пуку формалност и притисак на „поражено грађанство“; 3) али, сматрао је Јовановић, и неоружана борба за нови поредак, за ново државно и друштвено уређење, за другу Југославију, одрживу, неупоредиво логичнију и складнију од оне прве, за савремену републиканску федерацију равноправних чланица – која „онемогућава хегемонију једног народа или једне покрајине“ – са решеним националним питањем, а особито са прокламованим, оствареним и заштићеним и слободама и правима за све грађане, без партијског и економског монопола.

4) У дискусији у Уставотворном одбору, министар за конституанту Едвард Кардељ, обраћа се проф. Јовановићу са „господине Јовановићу“ – не без цинизма, па можда чак и не без презирне дистанце. Он једноставно узвраћа са „друже Кардељ“. Нема сумње: у питању су били представници „два света“: света победника и света који је, по свему судећи, сметао и победницима и пораженима, и старој и новој власти. Комунисти, опијени искључивошћу и нетолеранцијом, чувајући љубоморно свој монопол власти, зазирали су од личности која није била „њихова“, од борца за правду и западне демократске вредности, посебно за парламентарну демократију и конкуренцију идеја на политичком тржишту, али и за незапостављање сељаштва за рачун радника. На концу, питам се, да ли је проф. Јовановић ипак био идеалиста, чак утописта, оцењујући то из оптике и прилика оног послератног времена? Да ли је до корена сагледао природу ондашње власти, а нарочито, да ли је био свестан докле (све) она може да иде – како у прогонима истомишљеника тако и у (не)слободарском преображају друштва – да би сама себе одржала? Да ли је, ипак, наш писац био и остао – и пре и после Другог светског рата – несхваћена жртва? У сваком случају, он је одлучивачким факторима, тј. владајућој гарнитурџи све до самога Броза, представљао озбиљну опасност, пристојног и начитаног човека који их се не боји и дубоко их раскринкава: сметња која расте и ваља је неизоставно, што пре политички елиминисати.

DRAGOLJUB JOVANOVIĆ ABOUT CONSTITUTION

On the Draft Constitution of FPRY

ZORAN R. TOMIĆ

Faculty of Law, University of Belgrade

Professor Dragoljub Jovanović – an honorable man, honest patriot, antifascist, antinacist, objective observer of events, cautious and sober analyst, consistent and brave. He was an oppositon both in the old and the new Yugoslavia. In understanding and thinking about social problems he was distinguished by – not only in writing but also in speech – unification of different approaches inherent to his polyvalent education: philosophical, legal, historical, political, sociological, and anthropological.

He saw and brought out – firstly, before the members of Constitutional committee, and later before the public – the weaknesses of the Draft of future Constitution. Because of these and such lucid considerations, because of his own vision of the past, the reality and the future, because of asking crucial legal and political questions in a timely manner as well as original and shrewd response to most of them – Dragoljub Jovanović is still up-to-date and in many ways applicable thinker. A man who, with all his heart and his brilliant mind, tried not to repeat on the social and political plane mistakes of the past, from the time of monarchy, i.e. the old Yugoslavia – and both to get out of its experiences that good for the new, different and more fruitful future of the homeland. Professor Jovanović tried – in favour of the new state – to demonstrate and to analyze different, better and more lasting principles: state unity as well as social unity based on healthy foundations, multilateral system, federal arrangement, equality of nations, balanced development of different social layers, debirokratization, freedom and economic growth, opposing to everyone and every monopoly.

Keywords: Constitution, Yugoslavia, unity, ethatism, national question, CPJ, federation, National front, peasantry, freedom, equality, national committees